

EVROPSKÁ UNIE

Vysoká škola ekonomie a managementu

2011

Evropská unie

Ing. Petr Mach, Ph.D. (kapitola 7–10)

Ing. Ivan Pilip (úvod, kapitola 1–6)

Prof. Ing. Milan Žák, CSc. (editor, předmluva)

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2011

Vydání první. Všechna práva vyhrazena.

ISBN: 978-80-86730-72-1

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Tato publikace neprošla redakční úpravou.

PŘEDMLUVA

Projekt „EVROPSKÁ UNIE“ je bezesporu projektem ambiciózním, v současné době zatím ojedinělým a vzhledem ke skutečnosti, že při jeho realizaci hrála téměř vždy větší roli politika než ekonomie, i vnitřně rozporným. Vstupem do EU učinila ČR logický a velmi pravděpodobně nezvratný krok, výhody i nevýhody EU se staly naší realitou, našimi klady i zápory. Okamžikem vstupu ČR do EU se zdálo, že samostatný předmět „EVROPSKÁ UNIE“ zanikne, že problematika EU prostoupí či prosákne plynule do ostatních vyučovaných předmětů, leč opak se stal pravdou. Jsme-li členy nějakého společenství, pak by nás mělo zajímat, jak si toto společenství vede, jaká je jeho historie a jaké jsou jeho vyhlídky v kontextu globálního světa. Je výše zmíněný primát politiky nad ekonomikou tahounem, či brzdou evropského pokroku, jaké jsou výhody jednotného trhu a jak přispívá k vývoji měnové a v budoucnosti možná i fiskální unie? To jsou jen některé otázky, na které byste měli dostat odpověď v následujícím textu, který zpracovali Petr Mach a Ivan Pilip. Autoři na jedné straně teoreticky vysoce fundovaní a profesionální, na straně druhé zaujatí svým osobním pohledem. Výsledkem je text, ze kterého je patrné, že byl stvořen s láskou a péčí – co víc si může čtenář přát.

OBSAH

ÚVOD	3
KAPITOLA 1: FORMY INTEGRACE A DALŠÍ INTEGRAČNÍ USKUPENÍ	5
1.1 Nástroje k ochraně domácí ekonomiky	5
1.2 Druhy a formy integrace	6
1.3 Další integrační uskupení ve světě	8
KAPITOLA 2: HISTORIE EVROPSKÉ INTEGRACE A HLAVNÍ ETAPY JEJÍHO VÝVOJE.....	10
2.1 Situace v Evropě po 2. světové válce	10
2.2 Společný trh s uhlím a ocelí	11
2.3 Evropské hospodářské společenství	12
2.4 Jednotný evropský akt.....	13
2.5 Smlouva o Evropské unii	14
2.6 Další rozšiřování EU, Smlouva z Nice	14
2.7 Konvent, Ústava a Lisabonská smlouva	16
KAPITOLA 3: INSTITUCIONÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ EU	20
3.1 Evropská rada	20
3.2 Rada EU	21
3.3 Komise	22
3.4 Evropský parlament	23
3.5 Další instituce EU	24
KAPITOLA 4: MECHANISMY FUNGOVÁNÍ EU, OBLASTI PŮSOBENÍ A VYMEZENÍ KOMPETENCÍ.....	26
4.1 Rozdělení pravomocí mezi EU a členskými státy	26
4.2 Politika hospodářské soutěže	29
4.3 Druhy dokumentů EU a mechanismy jejich přijímání	30
KAPITOLA 5: FINANCOVÁNÍ EU A EVROPSKÉ FONDY	33
5.1 Principy rozpočtové politiky EU.....	33
5.2 Výdaje rozpočtu EU	37
5.3 Příjmy rozpočtu EU.....	42
5.4 Čerpání fondů EU v České republice.....	45
KAPITOLA 6: STRATEGICKÉ DOKUMENTY EU	49
6.1 Lisabonská strategie.....	49
6.2 Agenda 2020.....	50

KAPITOLA 7: MĚNOVÁ INTEGRACE	53
7.1 Stručná historie měnové integrace a desintegrace	53
7.2 Země s eurem mimo eurozónu.....	57
7.2.1 Země s právem razit vlastní euromince.....	58
7.2.2 Země platící eurem bez smlouvy s EU.....	58
7.2.3 Francouzská zámořská území platící eurem	59
KAPITOLA 8: PRAVIDLA EUROZÓNY	62
8.1 Teorie optimální měnové oblasti.....	62
8.2 Konvergenční kritéria	64
8.3 Pakt stability a růstu	66
8.3.1 Postup při nadměrném schodku	67
8.3.2 Komise žaluje Radu kvůli Německu a Francii.....	68
KAPITOLA 9: FUNGOVÁNÍ EVROPSKÉ CENTRÁLNÍ BANKY	71
9.1 Kapitál Evropské centrální banky.....	71
9.2 Ražebné a inflační daň.....	72
9.3 Převod devizových rezerv na ECB a dělení měnového příjmu	74
KAPITOLA 10: DLUHOVÁ KRIZE.....	76
10.1 Záchrané půjčky Řecku	76
10.2 Zřízení záchranných fondů.....	78
10.3 Pakt euro plus	79
10.4 Státní bankrot a restrukturalizace dluhu	83
PŘÍLOHA	87
Historický vývoj evropské integrace – hlavní události	87
LITERATURA.....	94
GLOSÁŘ	96
VZOROVÝ TEST A OTÁZKY K PROCVIČENÍ	106

ÚVOD

Evropská integrace je jedním z nejvýznamnějších politických a ekonomických projektů, které ovlivnily vývoj našeho kontinentu v posledním více než půl století. Myšlenkové základy tohoto procesu spadají do doby před druhou světovou válkou, ale podstatný vliv na její uskutečňování měla právě světová válka a následná snaha najít nové formy soužití a spolupráce v Evropě.

Pro tyto snahy bylo klíčové najít novou formu začlenění Německa po dvou světových válkách do společenství evropských zemí a překonat historická napětí zejména s Francií, která s Německem bojovala v obou z nich. Právě myšlenka evropské integrace a hlubší celkové (tj. nejen ekonomické) spolupráce jednotlivých evropských zemí se stala jedním z hlavních východisek poválečného uspořádání Evropy (na rozdíl od vývoje po 1. sv. válce). Tlak na spolupráci demokratických západních zemí byl také urychlen vznikem socialistického bloku a pádem železné opony. To urychlilo novou emancipaci západního Německa (SRN) a rychlejší prohlubování spolupráce západoevropských zemí. Evropská integrace postupně procházela dalšími fázemi a stala se také inspirací pro země střední a východní Evropy pro podobu politických změn po roce 1989.

Ekonomický rozměr evropské integrace, na který je zaměřena pozornost tohoto textu, je založen na přesvědčení, že odstraňování bariér vzájemné spolupráce může přinášet mnohem více pozitivních efektů než uzavírání se do sebe a ochrana proti vnějšímu prostředí, a dále na úsilí o snižování rozdílů ekonomické a sociální úrovně v jednotlivých zemích. Těmto snahám má sloužit jednak liberalizace vzájemného obchodu a pohybu výrobních faktorů mezi jednotlivými členskými zeměmi a jednak systém podpory méně rozvinutých oblastí a prioritních projektů vzájemné spolupráce. Jakkoli je ekonomický systém integrace rozsáhlý a složitý, tyto principy jsou hlavními východisky pro vývoj integrace a jednotlivé ekonomické nástroje, kterých využívá.

Při snaze o popis a pochopení vývoje integrace v Evropě je nutné si uvědomovat dvě okolnosti. Jednak skutečnost, že evropská integrace je nejen ekonomický, ale zároveň politický proces. Nemůže tomu ani být jinak – nejde jen o historické souvislosti a motivace, které celý vývoj ovlivňují, ale také o to, že řada rozhodnutí týkajících se ekonomického rámce integrace (vytvoření celní unie, jednotného trhu, společné měny a řada dalších) má výrazné politické souvislosti, protože znamená postoupení mnoha kompetencí z národní vlády na nadnárodní nebo mezivládní úroveň.

Druhá podstatná okolnost, kterou je při studiu tohoto textu nutné mít na paměti, je skutečnost, že celý proces má značnou dynamiku a informace, které byly platné před několika lety, mohou být dnes už překonané (např. diskuse o evropské ústavě) a naopak se může objevovat celá řada problémů nebo úkolů, které se v rámci integrace nediskutovaly a které se dostaly mezi naprosté priority (např. riziko bankrotu členské země eurozóny, pravidla pro půjčky členským zemím atd.). S ohledem na tyto okolnosti je proto nutné vývoj a pravidla fungování Evropské unie studovat a brát v úvahu, že jde o stálý proces vývoje, k jehož hodnocení a pochopení by měl tento text napomoci.

KAPITOLA 1: FORMY INTEGRACE A DALŠÍ INTEGRAČNÍ USKUPENÍ

Úvod

Snahy o integraci mezi různými zeměmi probíhají zejména po druhé světové válce a v řadě oblastí světa. Mají různé formy, zpravidla méně hluboké a zaměřené jen na uvolnění obchodu mezi zúčastněnými zeměmi a na koordinaci obchodní politiky. Ekonomická teorie také definuje různé formy integrace, od jednodušších, které se omezují právě na uvolnění obchodu, až po ty nejužší, jako je hospodářská a měnová unie. Hlubších forem dosáhla integrace zejména v Evropě, kde existovalo více uskupení, ale nejznámějším a nejvýznamnějším integračním uskupením se stala Evropská unie.

Cíle kapitoly

Seznámit se s:

- různými způsoby ochrany trhu a omezování konkurence a volného obchodu,
- jednotlivými stupni a formami integrace,
- sdružením EFTA a jeho stručnou historií,
- dalšími integračními uskupeními ve světě.

1.1 Nástroje k ochraně domácí ekonomiky

Integrace (tj. proces spojování ve vyšší celek) může mít různé formy a hloubku. V zásadě se vždy jedná o to, že státy v určitém rozsahu integrují své ekonomiky, aby dosáhly výhod z velikosti, jako je větší vnitřní trh, výraznější postavení navenek, úspory z rozsahu atd. Ve své podstatě jde tedy o proces založený na přesvědčení, že nikoli vzájemné bariéry, ale naopak jejich odstraňování se mohou stát významným zdrojem růstu a ekonomického rozvoje.

Tato východiska mohou z dnešního pohledu působit jako obecně uznávané principy, nicméně k jejich přijetí vedla poměrně dlouhá cesta. Pro většinu zemí bylo ve velké části minulého století hlavním zájmem domácí ekonomiku chránit před vnější konkurencí a k tomu využívat celé škály nástrojů, které mají státy k dispozici:

- cla na dovozy z jiných zemí,
- kvantitativní omezení dovozu (tj. stanovení limitů na množství dovozu určených položek),
- netarifní bariéry dovozu (licenční řízení pro uvedení výrobku na trh, hygienické, bezpečnostní a další předpisy atd.),

- omezení pohybu kapitálu (tj. kontrolovaný převod vlastní nebo zahraničních měn z jedné země do jiných),
- složitá pravidla pro udělování pracovních povolení obyvatelům jiných zemí,
- cílené oslabování vlastní měny v zájmu zlevnění domácích výrobků při vývozu (tzv. kompetitivní devalvace)
- a celá řada dalších.

Využívání těchto nástrojů bylo typické například v době mezi oběma světovými válkami a svým dílem také přispělo k prohloubení hospodářské krize na začátku 30. let. Autarkní systém ekonomiky panoval také v tzv. socialistických zemích po 2. světové válce až do konečného rozkladu ekonomického systému socialistického bloku.¹ Tato uzavřenost byla samozřejmě krajním jevem a ovlivnila ji také ekonomická odlišnost celého systému a neexistence tržní ekonomiky v těchto zemích. Tendence k uzavírání domácích ekonomik a ochraně domácího trhu se však zdaleka neomezovala jen na tyto státy.

V západní Evropě však převážily celkové tendence k liberalizaci ekonomiky a víře v tržní síly. V této souvislosti bylo zřejmé, že v zájmu růstu a konkurenceschopnosti je vhodnější spolupráce mezi jednotlivými zeměmi a otevřenost pohybu zboží a postupně i dalších výrobních faktorů mezi nimi. Tento přístup má silící vliv v ekonomické teorii i praxi ve stále větším počtu zemí a projevuje se zejména postupnou liberalizací mezinárodního obchodu² a pružnějším pohybem kapitálu.

1.2 Druhy a formy integrace

Ekonomická integrace ale znamená zavádění širších nástrojů spolupráce, než je snižování celních bariér a uvolnění pohybu kapitálu. Podle svého rozsahu je možno ji rozdělit do několika stupňů:

1. *Preferenční zóna obchodu* – dva nebo více států omezí cla pro vzájemný obchod, případně zmírní netarifní překážky obchodu.
2. *Zóna volného obchodu* – jsou zrušena cla, případně další netarifní bariéry, na obchod s některými nebo veškerými položkami vzájemného obchodu.
3. *Celní unie* – země odstraní cla ve vzájemném obchodě, zavedou stejné celní sazby na obchod se třetími zeměmi a celkově koordinují svou obchodní politiku.
4. *Společný (jednotný) trh* – země mají společnou regulaci obchodu a volný pohyb zboží, kapitálu, práce a služeb.
5. *Hospodářská a měnová unie* – je zaveden jednotný trh se společnou měnou a jedinou monetární politikou.
6. *Úplná ekonomická integrace* – znamená hospodářskou a měnovou unii doplněnou o sjednocení dalších prvků hospodářské politiky, zejména rozpočtové a daňové.

¹ Jako kuriozitu lze např. připomenout fakt, že každý drobný nákup v zahraničí včetně jiné socialistické země se uváděl při návratu ve zvláštním formuláři a odevzdával při přechodu státní hranice.

² Významnou roli v tomto procesu hraje WTO, Světová obchodní organizace.

Uvedené kategorie jsou samozřejmě do jisté míry teoretické, protože v reálném životě se mohou státy nacházet na pomezí jednotlivých kategorií. To je také případ současné Evropské unie, která tvoří jednotný trh (byť stále s dílčími výjimkami) a zároveň 17 jejích členů vytváří hospodářskou a měnovou unii (státy používající euro – mají společnou měnu a jednotnou monetární politiku).

Definice

Integrace (ekonomická integrace) je ekonomické, institucionální a případně politické uspořádání mezi jednotlivými zeměmi, které se zaměřuje na omezení nebo odstranění obchodních překážek, koordinaci různých prvků hospodářské politiky a ve svých vyšších formách koordinaci monetární a fiskální politiky jednotlivých zemí. Ekonomickým cílem integrace je omezení nákladů pro spotřebitele a výrobce, zvýšení a zjednodušení vzájemného obchodu a zvýšení výkonnosti ekonomik zúčastněných států. Integrace může mít řadu forem, od základního uvolňování pravidel vzájemného obchodu až po úplnou ekonomickou propojenost zemí, které se na integraci podílejí.

Zdroj: autor, s využitím uvedených pramenů

Stejně tak platí, že diskuse o dalším vývoji evropské integrace je ve své podstatě diskusí o pohybu na této „škále“ – kritici příliš hluboké integrace navrhují, aby zůstala u jednotného trhu, případně se dokonce vrátila do stadia pouhé zóny volného obchodu. Zastánci další integrace naopak podporují koordinaci politiky i v dalších oblastech a směřování k úplné ekonomické integraci, což by znamenalo i jistou formu federalizace Evropy.

Tato diskuse zřejmě bude doprovázet vývoj Evropy i v dalších letech, zejména v souvislosti s problémy eurozóny. Ty posilují argumenty těch, kteří považují hospodářskou a měnovou unii za problematickou etapu integrace – bez ohledu na to, ke kterému názorovému táboru patří. Shoda převládá v tom, že tato fáze evropské integrace jde už velmi daleko ve vzdávání se hospodářské suverenity jednotlivých zemí (zejména vzdání se vlastní monetární politiky znamená zbavení se jednoho z klíčových nástrojů hospodářské politiky země), zároveň však ponechává volnost státům v rozpočtové a daňové politice, a činí tak jednotnou monetární politiku stěží udržitelnou. Zde shoda končí – stoupenci hlubší integrace, jak bylo řečeno, navrhují tuto koordinaci zavést, kritici naopak odklon od společné měny a návrat k nižším fázím integrace. Otázkám historického vývoje, výhod a rizik jednotné měny se budeme věnovat v dalších částech textu.

1.3 Další integrační uskupení ve světě

Integrace evropských zemí v rámci Evropské unie samozřejmě není jediným pokusem o institucionalizaci spolupráce zemí s obdobnými politickými systémy a geograficky si navzájem blízké. V žádné jiné oblasti však nedosáhla tak hluboké formy a zásadního rozvoje jako právě v zemích dnešní EU.

Integrace v rámci EU není jedinou integrační snahou v rámci Evropy. Významnou roli (a roli jistě alternativy k dnešní EU) sehrálo Evropské sdružení volného obchodu (EFTA, European Free Trade Association). Vzniklo v roce 1960 a jeho členy jsou dnes Island, Norsko, Švýcarsko a Lichtenštejnsko. Většina dalších zemí, které byly členy EFTA, postupně přešla do dnešní EU (Dánsko, Portugalsko, Velká Británie, Rakousko atd.). Sdružení EFTA je založeno na principech volného obchodu mezi členskými zeměmi a úzce spolupracuje s Evropskou unií (zejména v rámci tzv. Evropského hospodářského prostoru).

Různé formy integrace se odehrávají i na dalších kontinentech. Na území Severní Ameriky jde o NAFTA (North America Free Trade Association), jehož členy jsou USA, Kanada a Mexiko (v součtu HDP jednotlivých členů jde o největší integrační uskupení na světě). Na jihoamerickém kontinentu probíhá několik integračních pokusů, například v rámci Mercosur³ (Argentina, Brazílie, Paraguay, Uruguay, Venezuela a několik dalších států oblasti jako státy přidružené), Andské skupiny⁴ (Bolívie, Kolumbie, Ekvádor, Peru) nebo politicky motivovaného uskupení ALBA pod vlivem Venezuely a Kuby. Vesměs jde o integraci nepřesahující snahu (z ekonomického pohledu) o uvolnění vzájemného obchodu a koordinaci obchodní politiky vůči třetím zemím. Na území Asie jde o uskupení ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)⁵ s obdobnými cíli.

V pasáži o historii integrace je nutné připomenout také RVHP – Radu vzájemné hospodářské pomoci, existující mezi roky 1949–91, jejímž členem bylo i tehdejší Československo. Šlo o politicky motivované uskupení pod vedením Sovětského svazu, jehož reálným obsahem byla spíše koordinace plánovaných ekonomik jednotlivých členských států. Z tohoto důvodu a vzhledem k tomu, že žádná z členských zemí neměla standardní tržní ekonomiku, je obtížné zařadit toto integrační uskupení do některého z výše uvedených stupňů integrace.

Shrnutí kapitoly

Ekonomická integrace je proces propojování ekonomik skupiny samostatných států založený na odstraňování bariér pro vzájemný obchod, případně pro pohyb výrobních faktorů. Může mít různé stupně od zóny volného obchodu přes jednotný trh až po

³ Zkratka ze slov Mercado Común del Sur, v překladu „Společný trh Jihu“.

⁴ Comunidad Andina.

⁵ V současné době 10 zemí – Indonésie, Malajsie, Filipíny, Thajsko a další, 11. (Východní Timor) žádá o přijetí.

měnovou nebo i hospodářskou unii. Ve světě existuje více případů integrace sousedních zemí, EU je mezi nimi integrací nejhlubší.

Klíčová slova

Ekonomická integrace

Cla

Netarifní bariéry obchodu

Kompetitivní devalvace

Zóna volného obchodu

Celní unie

Společný trh

Hospodářská a měnová unie

EFTA